

Tebliğler :

TÜRK DİLİ İLE İLGİLİ PREHİSTORİK İZLER¹

Dr. H. Z. KOŞAY

Altay dilleri arasındaki akrabalığın henüz münakaşa safhasında olduğu sırada benim prehistuarda, yani M. Ö. üçüncü bin yılda yeni münasebetler aramam garip görünebilir.

Bu alanda çok düşündürücü deliller olmasa böyle bir konuyu buraya getirmezdim.

Çok büyük mütebahhir bir asirolog olan rahmetli Prof. B. *Landsberger* 20-25 Eylül 1937 de İstanbul'da toplanan II. Türk Tarih Konferansında "Önasya Eski Tarihinin bazı Problemleri" adlı maruzesinde bizi ilgilendiren cihetler vardı:

"M. Ö. 2500 de Kuzeyden gelen *Gutium* veya *Kutium* adlı bir kavim Akad devletini çökertiyor. (Bu *Gutium* yahut *Kutium* Kavmi adının Akatça nisbet eki olan kısmını çizecek olursak *Gut* kalır. Eğer çok önemli olan alâmetler bizi yanıltmıyorsa, tarihimizde Türklerle en yakın bir surette münasebettar belki de *ayniyet* gösteren kavim budur.

Gut dilinden elimize geçen yalnız Kırıl adlarıdır. Babil halkının elinde Akatçalaştırılmış olanlardan sarfinazar edecek olursak 12 ad kalır.

Bunlardan da, ait olduğu zamana, yani M. Ö. 2500 yıllarına ait vesaikde geçenleri ancak 4 tanedir. Öbürleri bir kaç yüzyıl sonraki vesaikde geçtiklerinden, hatalı olmak imkânı mevcuttur.

İlkin bu adların haricî yapıtlarını mütalâa edersek, sada ahen- giyle Türkçe kelime teşkili şekillerinin bunlarda muhafaza olundu- ğunu görürüz. Bundan başka bunların Türkçe fiilden: e-gan, a-gan -mış, -iş ekleriyle yapılmış fiilden müştak sıfatlar olduğu kolaylıkla görülür. etc. . ."

Gut kırıl adları şunlardır:

A Gurubu: Hemasır kaynaklardan naklen gelen adlar.

¹ 22.VIII.1971 de Szeged'te toplanan Permanent International Altaistik Conference PIAC da okunmuştur.

- 1 — *Yarlagan* (haberveren) Orhon yazıtlarındaki *yargan*'ı hatırlatır.
- 2 — *Tirigen* (yardım eden) Karş. Uygur *tiriga*.
- 3 — *Şarлак, Çarлак* (Kanatlı ve memeli hayvan adı).
- 4 — *Lasırap* yahut *laşırap*.

B. Gurubu: Kırallar listesinden (takriben M. Ö. 2.000 yazılı belgelerden nakl edilmiştir).

- 1 — *El ulumuş* (memleketi büyüttmüş)
- 2 — *İnine bakaş* (çok şekilde izahı yapılabilir)
- 3 — *Nikil Lakap*
- 4 — *Yarlagan*
- 5 — *Yarla* (kötü bir varyant)
- 6 — *Yarlaganda*
- 7 — *Tiriga*
- 8 — *İnkişu*
- 9 — *İge şaus* (varyant: ig-auş)
- 10 — *İbatı*
- 11 — x-y (iki işaret eksik) — nadin.

Prof. Landsberger sözlerini şu cümlelerle bitiriyor:

“Tâbi olduğu dil ailesinin bugüne kadar verdiği en eski vesikadan (Orhon anıtlarından) 3000 yıl daha eski olan bu dilden, bütün tezahürlerinin doğrudan doğruya dil şemasına uymasını, hattâ etimolojik bakımdan da kolayca anlaşılmasını beklemek doğru olmaz.

Bu malzemedeki adları, sada teşekkülü ile şekil ve kök elemanlarının Türk dil ailesi arasına girecek vaziyette olup olmadığını ve yahut Türkçenin uzak akrabası olan *Altay* dilleri ile mukayesesi icap edip etmediğinin takdiri ile hüküm verilmesi düşüncesiyle Türkolojiye arz ediyorum”.

Ben şahsen de Prof. Landsberger'in izinde olarak *Elam* dili ile meşgul olurken bu kavmin dil hazinesinde Türkçe ile şekil ve mânâ bakımından benzerlikten çok aynıyetler tespit ettim².

Şimdi size bir kaç örnek sunacağım:

Similarities in Vocabulary:

² Bakınız: *Cultura Turcica*. Cilt III. 1966. Sayı 2.

1. Elamic : *atta*, old Persian "Pitâ" (father) F. H. Weissbach p. 86 G. Hüsing, OLZ. 1901, II, p. 447.
Turkish : *ata* (father) Radlof I, 449.
2. Elamic : *bali-be* (statues of Gods) OLZ, 1901, II, p. 447.
Turkish : *balbal* (statue) W. Thomsen, *Inscriptions de l'Orkhon*, p. 129 (Hungarian "balvany" of same origin and with the same meaning).
3. Elamic : *la-gitta* (old Persian "ashiyavam" I went) F. H. Weissbach, p. 44.
Turkish : *Kit-mek* (*git-mek*): to go away, Radlof II, 1374; Kashgari, 111, 36, 15.
4. Elamic : *Ike* (brother) G. Hüsing, *Altelamische Texte*, 1916, p. 84, 60; Elamic *igi*: (brother) H. Hüsing OLZ, II, p. 449.
Turkish : *eke* (elder brother) P.D.C. 28, Budagof, Kirgiz 70.
5. Elamic : *kitti* (to be lucky) F. Borck, *Elamische Studien*, 1933, p. 18. The old form in Elamic was *kut*.
Turkish : *kut* (luck) Radlof II, 990; Kashgari II, 97, I.
6. Elamic : *kit-ti* (to hide), F. Borck, *ibid.*, 1933, p. 19, 16..
Turkish : *kiz-lemek* (to hide), Radlof, II, 1399; Kashgari I, 92, 12.
7. Elamic : *Korpi* (hand), F. Borck, *ibid* p. 13.
Turkish : *Kar* (upper part of arm), W. Bang - A. von Gabain: *Analytischer Index*, p. 35; also in Hungarian *kar* arm.
8. Elamic : *Kukki* (sky) G. Hüsing, *Altelamische Texte*, 1916, p. 65 (In cuneiform writing it is spelt as *Kuk-ki* in two syllables.)
Turkish : *kuk*, *gök* (sky) Radlof, II, 1218; Kashgari, I, 46,8.
9. Elamic : *kulla* or *kula* (to beg, to pray), G. Hüsing, p. 47; F. Borck, p. 31.
Turkish : *kol* (to beg) *Tarama dergisi*, I, 659; Kashgari I, I. 335.3 (to wish) R. II. 584. In Hungarian *koldos*: beggar.
10. Elamic : *Kut* (to bring) G. Hüsing, IV, OLZ, 1902, p. 45. also means "to take under his protection".
Turkish : *Köt-ürmek* (to transport) Radlof II, 1279; Kashgari 1.429 13 (to lift) W. Bang - A. von Gabain, *Analytischer Index*, p. 35; also in Hungarian *kar* arm.

- tischer Index*. Kazan dialect uses it in the sence of "to lift".
11. Elamic : *pari, paru* (to go away, to march) F. H. Weissbach, p. 48.
 Turkish : *bar-mak* (to go), Radlof, IV, 1474; Kashgari II, 5, 17.
 In Uygur: war (to go *Analytischer Index*, p. 13, Southern Turkish dialect: *varmak*.
12. Elamic : Shak (son), G. Hüsing, *Altelamische Texte*, 1916, p. 41.
 Turkish : *Chağa* (son) bala chaga. H. Z. Koşay - İshak Refet, *Anadilden Derlemeler*.
13. Elamic : *te-en* (to hear) F. Borck 31, Qu. 54.
 Turkish : *tin-lamak* (to hear) Radlof III. 1309; Kashgari III, 298.1 in present-day Turkish, *dinlemek*.
14. Elamic : *tikka* (to plant, to place). G. Hüsing, p. 57,31.
 Turkish : *tikmek, dikmek* (to plant) W. Bang-A. von Gabain, *Analytischer Index*, p. 46.
15. Elamic : *tu-un* (soul, life) F. Borck.
 Turkish : *tin* (soul, can, cevher, nefes) *Tarama Dergisi II*, p. 1226, Tin-lig (being, man) *Analytischer Index*.
16. Elamic : *ukku-nina* (above) Jensen, ZDMG, 1908 N. II, p. 515.
 Turkish : *uk-ari* (above) *Çagatayca Büyük Türk Lügati I*, p. 410 (See: Mongolian: *yuge* (above) R.D. 13. K. Shirattori).
17. Elamic : *utta* - (we crossed) *Tiğranlake utta*: we crossed the Tigris, G. Husing, OLZ. 10p. 384.
 Turkish : *Utmek* (to go through, to cross), Radlof I, 1260.
Idilni uttiler: they crossed the Volga.

Benzerlik yalnız söz hazinesinde olmayıp gramerde de mevcuttur:

- 1 - Iteration
- 2 - İzafet (possessive) şekli
- 3 - Genetive
- 4 - Dative
- 5 - Present perfect
- 6 - ahengi telâffuz (vowel harmony) etc³.

³ Iteration is not a feature peculiar to Caucasion languages. Many of the examples in Caucasion languages quoted by H. Winckler in OLZ 1907, p. 560 are borrowings from Turkish and Arabic. (Cf. F. Seybold: Zu "H. Wincklers,

Bu iki misalden de görülüyor ki ilerdeki araştırmalar daha bir çok sürprizler hazırlamaktadır. Bu düşüncemi teyit için zamanımızdan bir misal sunacağım:

Üzerinde çok konuşulduğu, yazıldığı halde Fransa ve İspanya'da yaşayan Bask dilinin menşei sorusu hâlâ çözülmemiştir. Ona *şeytan* dili olarak bakılmış yahut paleolitik çağdan kalan insanların dili olarak defter kapatılmıştır. Şimdi hep beraber aşağıdaki Baskça sözlüklerden alınan kelimeleri gözden geçirelim. Görülecektir ki bu dil Türkçeye yakındır. Bask sorusu ancak türkoloji ve ural-altaistik ile çözülebilir:

Çobanlık Devri

Bask : sokor – bir veya daha fazla yaşta buzağı

Türk : sığır - yakın mana kayması ile

Bask : biga (taure = buğa)

Türk : buğa

Bask : ziriko “mouton” = koyun

Türk : sarık (Kazan ve Kırgız Türk lehçelerinde) bir çeşit koyun

Bask : elhi “troupeau” = sürü

Türk : yılki, ilki, at sürüsü

Elamisch and Kaukarsisch”, OLZ I. p. 35). Forms like *kız mız*, *allak bullak* are numerous in Turkish.

2 The possessive formed with an -e is also valid for Turkish-Elamic: his (name), his-e (his name). G. Hüsing, *zur Struktur des Elamischen*, OLZ, 1905, p. 50. Turkish: ad (name), ad-i (his name).

3 The genitive is expressed in Elamic with -na, in Turkish, with -in, -nin. Elamic: *tur Nappuneta-na* (Nabunaid's son), F. H. Weissbach, *Die Achaemeniden Inschriften Zweiter Art.* 1890, p. 56. The similarity between the Elamic tur (son) and the Turkish *torun* (grandson) should here be pointed out.

4 The preposition “to” is expressed in Elamic through the suffix- *ikki*, or *ikka*. Elamic: *Mata-pe-ikka pari-ya*: “I went to Media”, F. H. Weissbach, 55. Turkish: *Medya-ga (ka) baram*. Elamic *pari* (to go) is in old Turkish and certain Turkish dialects *bar-*.

5 The present perfect is formed in Elamic with the suffix-*ta or-ti*. (F. H. Weissbach, p. 52) and in Turkish with -ti. Elamic: *huttas-ta, huttas-ti* (he has done). Old Turkish: *it-ti* (he has done). In the Elamic *hutta* we see a similarity with the Old Turkish *it-*, *et-*.

6 Vowel harmony is typical both for Turkish and Elamic. G. Hüsing, OLZ. 1905, p. 53.

Bask : zuta "lait" = süt

Türk : süt

Bu sözler çok eski hayvan yetiştirme çağında Türklerin Basklarla hiç olmazsa komşu olduklarına delâlet eder.

Bask : eremu "bois, forêt"

Türk : (Kazan lehçesi): ereme çalılık, alçak ağaçlı orman

Bask : gona "Peltz", robe vêtement de femme"

Türk : gön "peau tannée" debağ edilmiş deri (İlk giyimler deridendir)

Bask : puka "crapaud" kur - bağa

Türk (Çağatay) : baka (kurbağa, kaplumbağa)

Bask : ibai "nehir, ırmak"

Türk (Anadolu, Ilgın, İshaklı (Afyon v.b.): İba "çiğ, nem"

Bask : aita "père"

Türk : ata

Bask : anai "frere" = kardeş

Türk : ini (Küçük kardeş)

Bask : apa "büyük hemşire"

Türk : (Kazan - Kırgız): apa (Büyük hemşire)

Bask : apun "baiser" = öpmek

Türk : Öp-mek

Bask : argokia "masculin = erkek"

Türk : Erkek

Bask : ar "mâle = erkek"

Türk : er, ir (aynı mânada)

Bask : begi "ocil = göz"

Türk : bak - mak (görmek, göz ile ilgili olabilir.)

Bask : buruko "Coiffure de femme, béret"

Türk : börük

Bask : dei "action d'appeler"

Türk : di-mek

Bask : dündü - "obscur" = karanlık

Türk : dün, tün (gece)

Bask : egaşi "femme, maitresse"

Türk (Çağatay): ağaçe (zevce, kadın)

Bask : egašo "chef, maître"

Türk : ağa

Bask : egun "jour, aujourd'hui" = bugün

- Türk : gün, kün
 Bask : erdi "moitié" = yarım
 Türk (Kazan, Karayım): yartı, Türkiye yarı
 Bask : ereka "ruisseau, canal"
 Türk : arık, su arkı
 Bask : gıza "homme" = kişi
 Türk : kişi; Yakut: kisi; Sümer: giş (insan)
 Bask : hel "arriver" = muvasalat
 Türk : gel-mek
 Bask : herén "belle - fille, bru"
 Türk : gelin (r, l semi - vokal değişmesi)
 Bask : il "mourir" = ölmek
 Türk : öl - mek, ul + mek (kazan)
 Bask : iliki "cadavre" = ölü
 Türk : ölü aynı manada ulik = ceset (Kazan)
 Bask : Khabara "tumeur"
 Türk : kabar - mak, kabarcık
 Bask : kızgın "renfrogné, de mauvaise humeur"
 Türk : kızgın, kız - mak
 Bask : sogır "sourd, qui n'entend pas" = eşitmeyen
 Türk : sağır
 Bask : zori "gelb, jaune" sarı
 Türk : sarı

Bu örneklerin hepsi başka sözlüklerden alınmıştır. Dergide fazla yer tutacağı için kısaltma zarureti hasıl olmuştur.

Bu niçin böyle oluyor. Çünkü salâhiyetli Türkologlar dolayısıyla Ural-Altaistler bu konulara her nedense eğilmemişler, âdeta çekinmişler ve serap arkasından koşanların zümresine katılmaktan ürkmüşlerdir.

Ural-Altaylı kavimlerin de protohistuarı ve prehistuarı vardır. Ana dava bunun aydınlatılmasıdır.

Bu hususta antropolog, etnolog ve linguist birlikte çalışacaktır.

